

УДК 347.73
DOI 10.33244/2521-1196.15.2019.119-126

А. В. Гарбінська-Руденко,
к.ю.н., доцент,
Університет ДФС України
ORCID ID 0000-0002-0971-1234

ВАЛЮТНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ В УМОВАХ ВАЛЮТНОЇ ЛІБЕРАЛІЗАЦІЇ

Стаття присвячена сучасним змінам валютного законодавства в умовах валютної реформи в Україні. Аналізується процес формування національної валютної системи та сучасна система валютного законодавства. Досліджуються принципи валютного регулювання та їх відображення у напрямках валютної лібералізації. Аналізуються останні зміни у валютному законодавстві, що направлені на забезпечення подальшої валютної лібералізації.

Ключові слова: валюта, валютне регулювання, валютний ринок, валютні операції, валютна лібералізація, законодавство.

А. В. Гарбинская-Руденко. Валютное законодательство в условиях валютной либерализации

Статья посвящена современным изменениям валютного законодательства в условиях валютной реформы в Украине. Анализируется процесс формирования национальной валютной системы и современная система валютного законодательства. Исследуются принципы валютного регулирования и их отражение в направлениях валютной либерализации. Анализируются последние изменения в валютном законодательстве, что направлены на обеспечение дальнейшей валютной либерализации.

Ключевые слова: валюта, валютное регулирование, валютный рынок, валютные операции, валютная либерализация, законодательство.

Метою статті є аналіз основ правового регулювання валютних відносин, характеристика сучасних змін у сфері валютного регулювання, що вже дозволяють оптимізувати ефективність валютного ринку в Україні.

Постановка проблеми. Курс на інтеграцію України до європейської спільноти вимагає реформування підходів та механізмів валютного регулювання. Пошук ефективних засобів та інструментів валютного регулювання допоможе стабілізувати економічне становище нашої держави та національну валютну систему.

Переважає більша кількість країн використовує ринкові важелі управління валютною системою, тому потреба в якісному нормативно-правовому забезпеченні такого управління з боку держави помітно зростає. Ефективність валютного регулювання підтверджується тим, що ринкові механізми функціонують ефективніше тоді, коли держава створила необхідне правове середовище, яке не тільки визначає права та обов'язки кожного суб'єкта, а й враховує тенденції розвитку сучасної наукової парадигми у сфері державного регулювання валютної системи.

Ринкове, державне та наддержавне валютне регулювання доповнюють одне одного та у комплексі працюють досить результативно. При цьому механізм ринкового регулювання базується на конкуренції, діє зсередини й породжує внутрішні стимули розвитку. Механізм державного (зовнішнього) регулювання спрямований на визначення та усунення негативних наслідків ринкового регулювання валютних відносин, а наддержавне регулювання гармонізує співіснування окремих валютних ринків.

Валютне регулювання в Україні тривалий час регламентувалося рядом законодавчих і нормативно-правових актів України. Початковим документом у сфері валютного законодавства України був Декрет Кабінету Міністрів України від 19.02.1993 «Про систему валютного регулювання та контролю» (втратив чинність) [1]. Цей документ визначав основні принципи валютного регулювання та порядок здійснення валютного контролю, встановлював режим здійснення валютних операцій на території України та повноваження органів державної влади і функції банків та інших фінансових установ у регулюванні таких операцій, а також відповідальність за порушення валютного законодавства. Валютне законодавство до лютого 2019 року налічувало більше 100 нормативно-правових актів, які мали переважно дозвільний характер. Також діяло більше ніж 10 законодавчих актів, які регламентували здійснення операцій з валютними цінностями, зокрема це закони України «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про зовнішньоекономічну діяльність» (втратив чинність), «Про здійснення розрахунків в іноземній валюті» (втратив чинність), «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», «Про режим іноземного інвестування», «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг», Митний і Податковий кодекси України тощо. Такий об'єм нормативно-правових актів, норми яких нерідко суперечили одна одній, ніяк не сприяв ефективному валютному регулюванню та здійсненню валютних операцій резидентами і нерезидентами.

З лютого 2019 року в Україні повністю змінилася нормативно-правова база валютного регулювання. Це відбулося з огляду введення в дію Закону України «Про валюту та валютні операції» [2], що був прийнятий 21 червня 2018 року, а також ряду Постанов Правління Національного банку України, що встановлюють нові правила здійснення валютних операцій. Але навіть із врахуванням позитивних законодавчих змін у зазначеній сфері існування ряду ще невирішених питань у сфері валютного регулювання й обумовило вибір теми дослідження та її актуальність.

Аналіз останніх публікацій. Проблеми функціонування та розвитку механізмів регулювання світового, регіональних і національних валютних ринків досліджено у працях зарубіжних учених, серед яких Дж. Бек, Т. Давенпорт, Л. Вуд, Ч. Гойет, Дж. Рікарде, Й. Шумпетер. Окремими методичними, організаційними, правовими аспектами дієвості механізмів та інструментів державного валютного регулювання, ефективності валютної політики присвячено праці таких вітчизняних учених, як О. Береславська, Ф. Журавка, Т. Косова, М. Старинський та ін. Але всі вони з огляду на вже зазначені зміни у валютному законодавстві у 2018–2019 роках децю втратили свою актуальність.

Виклад основного матеріалу дослідження. Дослідження концептуальних засад правового регулювання валютних відносин допомагає побудувати теоретичну модель ефективної діяльності держави в аспекті її функціонування у валютній сфері. Разом з тим побудова теоретичної концепції, яка здатна відобразити реальні процеси та явища,

що виникають у певній сфері, не бути адекватною існуючій дійсності без урахування тих чинників, які справляють вплив на досліджуванні відносини і які в літературі називають факторами впливу.

Як показує аналіз практики функціонування валютного ринку, факторів впливу на правове регулювання валютних відносин існує досить велика кількість. До основних об'єктивних факторів впливу на правове регулювання валютних відносин варто віднести:

- глобалізацію;
- діяльність світових фінансово-кредитних установ (зокрема, Міжнародного валютного фонду).

До основних суб'єктивних факторів можна віднести:

- державну політику як фактор впливу на правове регулювання валютних відносин;
- економіку як фактор впливу на правове регулювання валютних відносин.

На думку більшості науковців, що досліджували проблематику правового регулювання валютних відносин до 2019 року, система валютного регулювання та контролю була занадто зарегульованою, складною та надмірно бюрократизованою. Виходячи з цього, як зазначали дослідники, валютне законодавство містило суперечності, об'єктивно зумовлені тим, що довго перебувало на стадії формування і не мало чітко вираженої системи побудови валютних норм. Як зазначають Р. В. Лавров, І. В. Садчикова, І. О. Середюк, «застаріла законодавча база ще з 90-х років минулого століття унеможлиблювала розвиток багатьох економічних процесів, у яких задіяні валютні операції. Для виходу з кризи, підвищення підприємницької активності й зростання добробуту населення варто проаналізувати наслідки прояву пострадянськості у валютному законодавстві та провести дослідження міжнародних тенденцій валютного регулювання з можливостями оцінки їх впливу на покращення валютної діяльності України» [3, с. 4].

На думку Я. Крупко, «з метою лібералізації, дієвості валютного законодавства та створення сприятливих умов для залучення іноземного капіталу в Україну в процесі здійснення резидентами зовнішньоекономічної діяльності в основу підходу до регулювання порядку здійснення валютних операцій необхідно закласти загальний правовий принцип «Дозволено все, що не заборонено» та неухильно дотримуватися його» [4, с. 150]. Варто зазначити, що це і відбулося з набранням чинності новим валютним законодавством 2019 року.

Великі сподівання на модернізацію валютного законодавства були покладені на новий Закон України «Про валюту і валютні операції», що був прийнятий 21 червня 2018 року з відстрочкою введення в дію на 7 місяців, а саме до 7 лютого 2019 року. Цей закон [2] був прийнятий у рамках зобов'язань України імплементувати в національне законодавство принципи регулювання руху капіталів Європейського Союзу.

Процес формування національної системи валютного регулювання в Україні можна поділити на декілька етапів:

- перший етап – прийняття Декларації про державний суверенітет України до запровадження власної грошової одиниці (1990–1996 рр.);
- другий етап – період запровадження власної національної грошової одиниці та прийняття основ валютного законодавства, а саме Декрету Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання та валютного контролю» (1996–2000 рр.);
- третій етап – розвиток системи валютного регулювання та валютного контролю, удосконалення взаємовідносин суб'єктів валютного ринку з метою стабілізації валютного курсу та запровадження основ лібералізації валютного ринку (2000–2018 рр.);

– четвертий етап – становлення нової моделі валютного регулювання та валютного нагляду шляхом прийняття Закону України від 21.06.2018 «Про валюту і валютні операції» [2] (2018 р. – донині).

Підписавши 1992 р. статті Угоди Міжнародного валютного фонду (Статут МВФ) та приєднавшись до цієї авторитетної міжнародної організації, Україна як незалежна держава взяла на себе зобов'язання з організації власної валютної системи. Згодом після проведення грошової реформи та введення в обіг національної валюти – гривні Україна прийняла зобов'язання VIII Статуту МВФ, що свідчило про офіційне міжнародне визнання гривні конвертованою за поточними операціями [5, с. 90].

Метою валютного регулювання було створення ефективного механізму впливу на учасників валютних операцій шляхом визначення повноважень і функцій органів та агентів валютного регулювання, встановлення правил використання валютних цінностей, створення впливових інструментів валютного контролю та визначення відповідальності за порушення валютного законодавства, а також реалізація тих нормативно-правових актів, які приймаються органами законодавчої та виконавчої влади у сфері валютного регулювання.

На сьогодні Закон України «Про валюту та валютні операції» визначає валютне регулювання як «діяльність Національного банку України та в установлених цим Законом випадках Кабінету Міністрів України, спрямована на регламентацію здійснення валютних операцій суб'єктами валютних операцій і уповноваженими установами» [2].

Сучасне валютне законодавство є сукупністю норм, що регулюють суспільні відносини, які пов'язані з порядком здійснення угод з валютними цінностями в межах країни і у відносинах з іноземними державами та громадянами, а також порядком транскордонного переміщення іноземної валюти через митний кордон. Валютне законодавство охоплює безпосередньо як Закон України «Про валюту та валютні операції» [2], так і інші підзаконні нормативно-правові акти у сфері валютних відносин, наприклад:

– Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою і банківськими металами на валютному ринку України (Постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 1) [6];

– Положення про здійснення операцій з валютними цінностями України (Постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 2) [7];

– Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей України (Постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 3) [8];

– Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті (Постанова Правління НБУ від 02.01.2019 № 5) [9].

Важливим підґрунтям для системної модернізації валютного законодавства в Україні є система принципів валютного регулювання, що знайшли своє відображення в Законі України «Про валюту і валютні операції» [2], а саме:

1. Свобода здійснення валютних операцій, що виражається у:

– праві фізичних та юридичних осіб – резидентів укладати угоди з резидентами та (або) нерезидентами і виконувати зобов'язання, пов'язані з цими угодами, у національній чи іноземній валюті, у тому числі відкривати рахунки у фінансових установах інших країн;

– праві фізичних та юридичних осіб – резидентів придбавати валютні цінності, активи за кордоном, переміщувати через митний кордон України валютні цінності;

– запровадженні обмежень і заходів захисту виключно з підстав та у порядку, визначених законом, з метою забезпечення стабільності фінансової системи і рівноваги платіжного балансу України;

– недопущенні неправомірного і необґрунтованого втручання держави у валютні операції.

2. Ризикоорієнтованість, прозорість, достатність та ефективність валютного регулювання, що виражається у:

– спрямованості на забезпечення фінансової стабільності, економічного і соціального розвитку;

– відповідності заходів захисту, строків їхнього запровадження та обсягів, пов'язаних з ними валютних обмежень масштабам і структурі системних ризиків, що загрожують фінансовій стабільності;

– обґрунтованості запровадження та подовження строку дії заходів захисту;

– тимчасовому характері дії заходів захисту;

– пріоритетності ринкових інструментів валютного регулювання над адміністративними.

3. Самостійність та ринковість валютного регулювання, що виражається у:

– гнучкості валютного курсу;

– незалежності Національного банку України у формуванні та реалізації валютної і монетарної політики у межах, визначених законом [2].

Вважаємо, що вказані принципи як основоположні засади валютного законодавства мають знаходити своє подальше відображення у всіх інших підзаконних нормативно-правових актах, які доповнюватимуть систему валютного законодавства.

Нова система валютного законодавства забезпечує понад 30 валютних послаблень, що має ще раз підтвердити курс нашої країни до валютної лібералізації. До основних напрямів такої лібералізації варто віднести збільшення граничного строку розрахунків за експортно-імпортними контрактами із 180 до 365 днів; збільшення ліміту на перекази іноземної валюти за кордон без відкриття рахунку для фізичних осіб з 15 до 150 тис. грн; запровадження валютного нагляду за експортно-імпортними операціями до 150 тис. грн (замість валютного контролю); скасування індивідуальних ліцензій на валютні операції та їх заміну на е-ліміти (2 млн євро/рік для юридичних осіб та 100 тис. євро для фізичних осіб); скасування санкцій у вигляді припинення зовнішньоекономічної діяльності за порушення строків розрахунків; відміну процедури реєстрації зовнішніх запозичень. Також з огляду на валютну реформу, що запрацювала 2019 року, нині дозволяється вільне використання рахунків юридичних осіб за кордоном; укладення валютних форвардів для хеджування експортно-імпортних та боргових операцій; здійснення операцій за рахунками юридичних осіб-нерезидентів у банках України; купівля іноземної валюти фізичними особами без встановленого ліміту тощо.

Продовжуючи валютну лібералізацію, Національний банк України з 5 листопада 2019 року скасував обмеження на купівлю іноземної валюти та банківських металів фізичними особами в еквіваленті 150 тис. грн на день через касу банку, фінансової установи або в системах онлайн-банкінгу. Також припинила діяти вимога щодо подання фізичними особами до банків документів, що підтверджують підстави для проведення операцій з купівлі безготівкової іноземної валюти. Чергові послаблення валютного регулювання були затверджені Постановою Правління НБУ від 29 жовтня 2019 року № 125 «Про

затвердження Змін до Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті» [9].

Також з 18 грудня 2019 року було збільшено е-ліміт для деяких валютних операцій фізичних осіб з переказу коштів, зокрема для здійснення інвестицій за кордон чи розміщення на іноземних рахунках, – до 100 тис. євро на рік (було до 50 тис. євро на рік). Такі зміни у валютному законодавстві передбачені дорожньою картою валютної лібералізації та є логічним, за оцінками НБУ, з огляду на подальше поліпшення макроекономічної ситуації в Україні. Підвищення е-ліміту для фізичних осіб затверджено Постановою Правління Національного банку України від 12 грудня 2019 року № 149 «Про внесення зміни до Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті», що набрало чинності 18 грудня 2019 року [9]. Відповідно до Дорожньої карти валютної лібералізації остаточне скасування е-ліміту для фізичних осіб стане можливим не раніше ухвалення та імплементації пакету законопроектів щодо протидії BEPS (Плану протидії розмивання бази оподаткування та виведенню прибутку з-під оподаткування).

Висновки і пропозиції. Отже, аналіз діяльності Національного банку України у сфері валютного регулювання в останні роки показав, що НБУ не завжди має змогу монетарними засобами здійснювати валютне регулювання в період кризових економічних явищ. Курсові коливання є однією із сучасних загроз національній економіці. Тому для реалізації основної функції НБУ у сфері забезпечення стабільності національної грошової одиниці необхідним є проведення ефективної політики для досягнення стабільності фінансово-кредитної сфери: вибір форм валютно-курсової політики, підтримання відповідного рівня цін і темпу інфляції, а також збільшення золотовалютних резервів. Сучасні зміни у валютному законодавстві дають підстави до висновку, що метою Національного банку України є поступове зняття всіх валютних обмежень та перехід до режиму вільного руху капіталу. З огляду на зазначене можна стверджувати, що і в подальшому не варто очікувати стабільності валютного законодавства, оскільки як політика курсоутворення, так і процес валютної лібералізації передбачають комплекс системних рішень НБУ, що обов'язково матимуть своє законодавче відображення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Про систему валютного регулювання та контролю : Декрет Кабінету Міністрів України : від 19.02.1993 №15-93 (втратив чинність) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93>
2. Про валюту та валютні операції : Закон України : від 21.06.2018 № 2473-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>
3. Лавров Р. В. Сучасні тенденції валютного регулювання в Україні / Р. В. Лавров, І. В. Садчикова, І. О. Середюк // Економіка та держава. – 2019. – № 8. – С. 4–11.
4. Крупко Я. Деякі питання вдосконалення валютного законодавства України / Я. Крупко // Підприємство, господарство і право. – 2018. – № 8. – С. 149–152.
5. Бабійчук Т. П. Роль та значення валютного ринку в функціонуванні економіки держави / Т. П. Бабійчук // Торгівля, комерція, підприємництво. – 2013. – № 15. – С. 90–93.
6. Положення про структуру валютного ринку України, умови та порядок торгівлі іноземною валютою та банківськими металами на валютному ринку України : Постанова

Правління НБУ : від 02.01.2019 № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19?lang=en>

7. Положення про здійснення операцій із валютними цінностями України : Постанова Правління НБУ : від 02.01.2019 № 2 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19?lang=ru>

8. Положення про транскордонне переміщення валютних цінностей України : Постанова Правління НБУ : від 02.01.2019 № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19>

9. Положення про заходи захисту та визначення порядку здійснення окремих операцій в іноземній валюті : Постанова Правління НБУ : від 02.01.2019 № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19/stru>

REFERENCES

1. Decree of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On the system of currency regulation and control» № 15–93 (1993, 19 February). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/15-93>

2. Law of Ukraine «About currency and currency transactions» № 2473-VIII. (2018, 21 June). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2473-19>

3. Lavrov, R. V. & Sadchikova, I. V. & Seredyuk, I. O. (2019), Current trends in currency regulation in Ukraine. *Ekonomika ta derzhava*. No. 8, pp. 4–11 [In Ukr.].

4. Krupko, Ya. (2018), Some issues of improvement of currency legislation of Ukraine. *Pidpryyemstvo, hospodarstvo i pravo*. No. 8, pp. 149–152 [In Ukr.].

5. Babichuk, T. P. (2013), The role and importance of the foreign exchange market in the functioning of the economy of the state. *Torhivlya, komertsiya, pidpryyemnytstvo*. No. 15, pp. 90–93 [In Ukr.].

6. Resolution of the Board of the NBU «Regulations on the structure of the foreign exchange market of Ukraine, conditions and procedure for trade in foreign currency and precious metals on the foreign exchange market of Ukraine» № 1. (2019, 2 January). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0001500-19?lang=en>

7. Resolution of the Board of the NBU «Regulations on transactions with currency values of Ukraine» №. 2. (2019, 2 January). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0002500-19?lang=en>

8. Resolution of the Board of the NBU «Regulation on cross-border movement of currency values of Ukraine» № 3. (2019, 2 January). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0003500-19>

9. Resolution of the Board of the NBU «Provisions on measures of protection and determination of the procedure for carrying out separate operations in foreign currency» № 5. (2019, 2 January). Verkhovna Rada of Ukraine. – Retrieved from : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005500-19/stru>

A. V. Harbinska-Rudenko. Currency legislation of Ukraine in the context of currency liberalization

The article is devoted to modern changes of currency legislation in the context of currency reform in Ukraine. The paper discusses the conceptual principles of legal regulation of monetary relations, which help to build a theoretical model of the effective activity of the state in the

aspect of its functioning in the monetary sphere. Objective and subjective factors of influence on legal regulation of currency relations are investigated. The process of formation of the national monetary system and the current system of currency legislation are analyzed. The stages of formation of the national monetary system are distinguished. Emphasis is placed on the legislatively fixed category of currency regulation. It is established that the current currency legislation is a set of rules that regulate public relations, which are related to the procedure for conducting transactions with currency values within the country and in relations with foreign states and citizens, as well as the procedure for cross-border movement of foreign currency across the customs border. The principles of currency regulation and their reflection in the directions of currency liberalization are investigated. Recent changes in currency legislation are being analyzed to ensure further currency liberalization.

Key words: *currency, currency regulation, currency market, currency transactions, currency liberalization, legislation.*

Стаття надійшла до редакції 31 жовтня 2019 року